

Aleksandras Dobryninas

Vilniaus universitetas

NUSIKALTIMŲ RETORIKA LIETUVOS POLITINIAME DISKURSE*

I V A D A S

Lietuva priklauso vadinamajai postkomunistinei pasaulio daliai, tad, kaip ir jos kaimynai, susiduria su daugeliu problemų, susijusių su perėjimu nuo totalitarinės valstybės prie naujos, galbūt demokratinės, santvarkos. Šis perėjimas turi savo logiką ir pakopas, kurias apeiti vargu ar įmanoma. Kaip ir kitos šalys, turinčios tokią patirtį, istorinį ir politinį paveldą, Lietuva bando kurti politinę visuomenę, iš vienos pusės pasitelkdama demokratines Vakarų idėjas, o iš kitos – naudodamasi buvusios Sovietų socialistinės struktūros instituciniu palikimu. „Aksominės (Lietuvos atveju „dainuojančios“) revoliucijos“ pradžioje būta daug iliuzijų dėl liberalių ir demokratiškesnių ateities vystymosi perspektyvų. Tačiau kilnų idealistinių mąstymų ir šiurkščią politinę bei socialinę realybę skiria gili praraja. Bruce'as Ackermannas, kuris 1992 metais pastebėjo Rytų europiečių polinkį į liberalias demokratines idėjas, rašė, kad „[...] pripažinti laisvės ir įstatymo svarbą yra viena, [tačiau] perkelti šias vertybes į tvirtą politinę struktūrą yra visai kas kita“¹. Deja, jis buvo teisus. Šiandien Europos intelektualai, norėdami apibūdinti dabartinę padėtį, beveik vartoti terminą „aksominė restauracija“ (Michnikas), užuot kalbėję apie norimą atvirą ir teisinę visuomenę.

Klausimas, ar toks neryžtingas pasirinkimas tarp „revoliucijos“ ir „restauracijos“ yra neišvengiamas ar atsitiktinis, lieka atviras filosofiniams ir istoriniams apmąstymams. Tačiau mes turime galimybę

* Ši publikacija yra NATO projekto (1994–1996 m.) „Demokratiniai pokyčiai ir nusikaltimų kontrolė Lietuvoje: naujų kriminologinių diskursų formavimas“ dalis.

¹ Bruce Ackerman, *The Future of Liberal Revolution*, New Haven and London: Yale University Press, 1992, p. 67–68.

panagrinėti šią problemą smulkiau, mėgindami įvertinti visuomenės narių pasirengimą priimti naujas idėjas ir vertybes, būdingas idealiam laisvos ir demokratinės visuomenės tipui. Tarp įvairių ši visuomenės tipą charakterizuojančių rodiklių požiūris į nusikaltimus gali būti laikomas vienu svarbiausių.

Sociologiniame kontekste nusikaltimai, arba bendriau – nusikaltamumas, yra negatyvi socialinės ir moralinės tvarkos charakteristika. Kitaip sakant, nusikaltimas yra ne tik įstatymu draudžiama veika, bet taip pat ir tam tikras socialinis elgesio įvertinimas, normos ir deviacijos, blogio ir gėrio, priimtino ir nepriimtino terminais. Todėl požiūris į nusikaltimą nesiriboja vien tik neigiamu požiūriu į žmogų, padariusį nusikaltimą, bet suponuoja supratimą apie to žmogaus vietą ir vaidmenį visuomenėje, taip pat apie normalios tvarkos visuomenėje palaikymo metodus bei priemones.

Sovietų Sąjungoje jau keletas kartų buvo auklėjamos remiantis idėja, kad „naujajame pasaulyje“ nusikaltimų nebūsią, nes nebūsią jų egzistavimui būtinų socialinių sąlygų, kad nusikaltimas esąs reiškinys, savo prigimtimi priklausantis klasei visuomenei, ir kad socialistinėje šalyje nusikaltimų turi būti atsikratyta kaip ir kitų „buržuazinių liekanų“. Šis iš pirmo žvilgsnio neutralus teiginys turėjo labai niūrių padarinių visai buvusio „sovietinio lagerio“ vidaus politikai. Gerai žinoma marksistinė tezė apie klasių kovą tapo kvietimu atviriems karo veiksams ne tik prieš „reakcingą“ kapitalistinį pasaulį, bet, pirmiausia, prieš savo piliečius, kurie valdžios nuožiūra buvo stigmatizuojami kaip „liaudies priešai“. Agresyvi marksistinė ideologija ir militariniai Sovietų visuomenės valdymo metodai atitiko tuo metu į profesinę ir kasdieninę šios visuomenės kalbą įsiskverbusią karinę retoriką. Šiame kontekste idėja, kad nusikaltimas yra negatyvus buvusios klasinės visuomenės palikimas, buvo lengvai transformuojama į įsitikinimą, kad nusikaltėliai išnyks kartu su paskutiniais klasiniais priešais ir kad kovoti su nusikaltėliais ir nusikalstamumu, kaip neigiamu ir priešišku reiškiniu, yra šventa socialistinės visuomenės pareiga.

Tačiau ne tik tam tikra ideologija sąlygoja tam tikrą kriminologinį diskursą. Istorijoje galima rasti daugybę pavyzdžių, rodančių, kaip požiūrio į nusikaltimą kaita veikė politinius bei socialinius pasikeitimus. Politinė Cesarės Beccaria baudžiamosios teisės doktrinos įtaka Didžiajai prancūzų revoliucijai, iš vienos pusės, ir Andrejaus Vyšinskio bolševikinė teisinė retorika, tapusi paradigmine stalinistinėje Sovietų

Rusijoje, – iš kitos, yra du ryškūs tokio pobūdžio pavyzdžiai. Beccaria ir Vyšinskio idėjos ne tik sukėlė didžiulį jų amžininkų susidomėjimą, ne tik tapo savotiškais orientyrais vėlesnėms teisininkų ir politikų kartoms, bet ir padėjo legitimizuoti demokratinius – pirmuoju atveju – ir totalitarinius – antruoju – politinius režimus.

Šis legitimizacijos fenomenas gerai žinomas struktūralistinėse bei fenomenologinėse teorijose, pagal kurias kalba yra ne tik bendravimo priemonė ar funkcionuojančių visuomeninių institucijų formos išraiška, bet ir veiksnys, sąlygojantis naujų visuomenės institucijų kūrimosi procesą.

Kalba ne tik sugeba kurti simbolius, kurie savo abstraktiškumu yra labai nutolę nuo kasdieninės realybės, bet taip pat ir „sugražinti“ tuos simbolius bei pateikti juos kaip objektyviai realius kasdienybės elementus. Šitokiu būdu simbolizmas ir simbolinė kalba tampa svarbia kasdieninio gyvenimo realybės ir tiesioginio jos supratimo dalimi.²

Tarp socialiniame gyvenime vartojamos kalbos ir mūsų kuriamų ar mus veikiančių visuomenės institucijų egzistuoja glaudus abipusis ryšys.

Pritaikius šiuos samprotavimus dabartiniam kriminologiniam diskursui galima teigti, kad ir buvusių komunistinių valstybių posūkiui į demokratiją, civilizuotų, taikių socialinio gyvenimo reguliavimo metodų link lemtingos įtakos gali turėti tiek baudžiamoji šių valstybių politika, tiek ir visuomenėje vyraujanti nusikaltimų retorika. O tai savo ruožtu reiškia, kad pasikeitimus visuomenėje galima vertinti nagrinėjant pasikeitimus baudžiamojoje politikoje, taip pat ir nusikaltimų retorikoje.

Žinoma, tai nėra deterministinė schema. Tai greičiau yra netiesioginis įvertinimas, kuris gali būti sąlygotas įvairių socialinių bei kultūrinių veiksnių. Tačiau drauge su kitais socialinio tyrimo metodais toks įvertinimas gali padėti nustatyti, kokia yra reali, o ne oficialiai deklaruojama šalies orientacija demokratinių institucijų atžvilgiu, kiek ji yra pažengusi politinio ir socialinio gyvenimo liberalizavimo kryptimi.

Šio nedidelio tyrimo tikslas – politinės retorikos apie nusikalstamumą Lietuvoje analizė. Šiame darbe nagrinėjami skirtumai tarp posakių, susijusių su žodžiais „kontrolė“ ir „kova“ vartojimo oficialiose

² P. Berger, Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Middlesex: Harmondsworth, 1984, p. 55.

Lietuvos valdžios atstovų kalbose. Tyrimui pasinaudota trijų Lietuvos Respublikos Seimo posėdžių, įvykusių 1994 metų gegužės 18, 26 ir birželio 17 dienomis, medžiaga. Pamėginsime paaiškinti politinį ir socialinį šių posėdžių kontekstą, aptarti tyrimo metodus bei jų rezultatus ir pateikti išvadas bei klausimus tolesnėms diskusijoms.

1. SOCIALINIS IR POLITINIS SEIMO POSĖDŽIŲ „KRIMINOGENINĖ SITUACIJA LIETUVOJE“ (1994 METŲ GEGUŽĖ–BIRŽELIS) KONTEKSTAS

Trys Seimo posėdžiai, skirti nusikalstamumo problemoms aptarti, tapo išskirtiniu Lietuvos politinio gyvenimo įvykiu. Pirmą kartą Lietuvos istorijoje politikai taip plačiai ir intensyviai svarstė didėjančio nusikalstamumo, jo prevencijos ir kontrolės problemas. Kas atsitiko? Kodėl Lietuvos parlamentarami nusprendė atidėti dienotvarkėje numatytus reikalus ir sutelkti savo dėmesį į paaštrėjusią kriminogeninę situaciją?

Norėdami pateikti galimus atsakymus, turime pažvelgti į istoriją ir prisiminti svarbiausius Lietuvos gyvenimo įvykius nuo 1988 metų.

1988 metų vasara – susikuria Sąjūdis, Lietuvos tautinis demokratinis judėjimas.

1988–1989 metai – didėja Sąjūdžio populiarumas ir kyla lietuvių tautinė savimonė.

1990 metų pavasaris – Sąjūdžio koalicija laimi pirmuosius po Antrojo pasaulinio karo laisvus ir demokratinius rinkimus; naujoji valdžia paskelbia Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą.

1990 metų žiema–1991 metai – politinis, ekonominis ir karinis Sovietų sąjungos spaudimas naujai Lietuvos valstybei.

1991 metų rudenio – tarptautinė bendrija pripažįsta *de facto* Lietuvos valdžios teisėtumą.

1992–1993 metų žiema – nauji Seimo ir Prezidento rinkimai, kuriuos laimi buvusioji Lietuvos komunistų partija (dabar – Lietuvos demokratinė darbo partija).

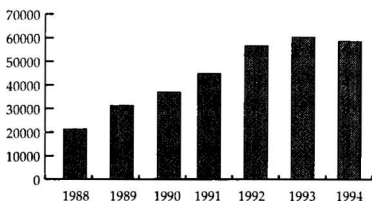
1993 metų vasara – išvedama Rusijos kariuomenė.

Žinoma, tai labai schematiškas ir trumpas šešerių metų tarpsnio Lietuvos įvykių sąrašas. Vis dėlto jame aiškiai galima išžvelgti tris aptariamojo laikotarpio Lietuvos politinio proceso stadijas:

– pasirengimas (tautinės savimonės augimas) – 1988–1990 metai;

- kova dėl nepriklausomybės – 1990–1991 metai;
- taikus valstybės kūrimas – 1992 – iki šiol.

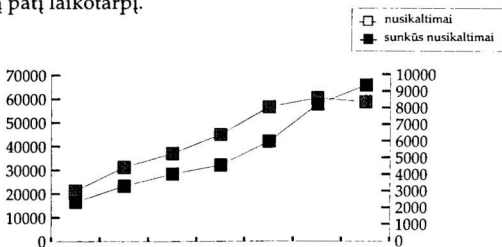
Tuo pačiu laikotarpiu svarbūs pasikeitimai vyko ne tik politikoje, bet ir kriminalinėje sferoje. Ši diagrama rodo nusikalstamumo didėjimą 1988–1994 metais.

1 diagrama. Nusikalstamumas Lietuvoje 1988–1994 metais.

Matome, kaip dramatiškai išaugo nusikalstamumas Lietuvoje nuo 1988 metų. Žinoma, kyla klausimas (galintis būti atskiros diskusijos tema) dėl oficialios statistikos patikimumo, ypač 1988–1989 metais: ar nusikaltimų skaičiaus pasikeitimas atspindi realią tuometinę situaciją, ar tai reiškia tik pasikeitusią nusikaltimų registravimo politiką „glasnost“ statistikoje?

Tačiau, nors ir kyla šiokių tokių abejonių dėl pirmųjų tiriamojo laikotarpio metų statistikos duomenų, nėra pagrindo netikėti bendra nusikalstamumo kilimo tendencija. Palyginti su 1988 metais, 1993-iaisiais nusikaltimų padaugėjo 2,75 karto. Ši pavojinga tendencija išryškės dar labiau, ankstesnę schemą palyginus su sunkių nusikaltimų skaičiumi per tą patį laikotarpį.

2 diagrama. Bendras nusikaltimų skaičius ir sunkių nusikaltimų skaičius Lietuvoje 1988–1994 metais.

Priešingai oficialiajai versijai apie „nusikalstamumo stabilizavimąsi“ 1993–1994 metais, antroji diagrama rodo labai staigų sunkių nusikaltimų daugėjimą, kuris vargu ar gali būti paveiktas nusikaltimų registravimo manipuliacijų. Vėlgi, palyginus su 1988 metais, šios rūšies nusikaltimų 1994-aisiais padaugėjo keturis kartus.

Sociologiniai tyrimai³ rodo, kad iki 1992–1993 metų Lietuvos visuomenė nebuvo labai susirūpinusi nusikalstamumo problema. Pavyzdžiui, tik nuo 1992 metų vidurio Lietuvos laikraščiai pradėjo beveik reguliariai rašyti apie nusikaltimus, informuodami savo skaitytojus, kas vyksta „nusikalstamumo fronte“. Įdomu pastebėti: palyginti su 1988 metais, nusikaltimų 1992-aisiais padaugėjo daugiau kaip 2,65 karto, tačiau nei politikai, nei žurnalistai nenorėjo šito matyti. Čia gali būti tik vienas paaiškinimas: būtent šiuo periodu Lietuvos visuomenėje dominavo kiti gyvybiškai svarbūs politiniai ir ekonominiai interesai, pavyzdžiui, kova dėl politinės nepriklausomybės arba sovietinės armijos išvedimas. Tokiame politiniame kontekste naujos sovietinės okupacijos grėsmė atrodė didesnė nei kylantis nusikalstamumas. Kai pirmoji grėsmė išnyko, ėmė ryškėti antroji, ir jau 1993–1994 metais nusikaltimų tema užtvindė Lietuvos laikraščių puslapius ir televizijos naujienų programas.

Atviri vieši debatai, Vidaus reikalų ir Teisingumo ministerijų, valdančiosios Lietuvos demokratinės darbo partijos ir kitų politinių bei valstybinių institucijų kritika dėl aiškios ir efektyvios politikos neturėjimo, nekompetentingumo ir korupcijos tapo stipriais faktoriais, paskatinusiais Seimą pradėti diskusiją apie nusikalstamumą Lietuvoje. Šioje diskusijoje valdančioji partija norėjo pateisinti save ir savo politiką mažėjančio savo populiarumo akivaizdoje. Opozicija, kaip visuomet tokiais atvejais, nusprendė neprarasti šansų susikrauti papildomą politinį kapitalą, demonstruodama potencialiems rinkėjams savo susirūpinimą neatidėliotinomis visuomenės problemomis. Visuomenei buvo suteikta galimybė išgirsti, ką apie didėjančią nusikalstamumą mano žymiausi Lietuvos politikai. Kitaip tariant, visos su nusikalstamumo problema susijusios pusės buvo suinteresuotos pradėti oficialius politinius debatus.

³ Aleksandras Abišala, Rasa Ališauskienė, Aleksandras Dobryninas, *The Project: Criminality and Process of Democratization in Lithuania: Preparatory Stage Report*, rankraštis, Vilnius: UNDP, 1996, p. 33–36.

2. SEIMO POSĖDŽIŲ, SKIRTŲ APTARTI NUSIKALTIMŲ SITUACIJĄ LIETUVOJE, SCENARIJUS IR TYRIMO METODAI

A. Scenarijus. Visos diskusijos apie kriminogeninę situaciją Lietuvoje gali būti suskirstytos į 4 dalis:

- vykdomosios ir teisinės valdžios atstovų pasakytos kalbos: Lietuvos Respublikos Prezidento (Algirdo Brazausko), vidaus reikalų ministro (R. Vaitekūno), generalinio prokuroro (A. Paulausko), Aukščiausiojo Teismo pirmininko (V. Lošio), teisingumo ministro (J. Prapiesčio);

- Seimo narių klausimai vykdomosios ir teisinės valdžios atstovams;

- Seimo narių kalbos (37 valdančiosios daugumos ir opozicijos atstovai);

- Seimo rezoliucija (parengta valdančiosios daugumos ir priimta Seimo po trumpo aptarimo).

Visi Seimo posėdžiai, skirti kriminogeninei situacijai, buvo transliuojami per Lietuvos nacionalinę radiją ir komentuojami pagrindiniuose Lietuvos laikraščiuose bei televizijos naujienų programose. Visos kalbos buvo įrašytos ir išspausdintos kaip oficiali medžiaga.⁴

B. Tyrimo metodai. Kaip jau buvo minėta, pagrindinis šio tyrimo tikslas – įvertinti kriminologinės „kovos“ ir „kontrolės“ retorikos vartojimą Lietuvos politiniame diskurse. Šio tyrimo intencija yra paremta hipoteze, kad „kovos“ retorika atskleidžia buvusios komunistinės ideologijos „karinę“ kalbą, o „kontrolės“ retorika išreiškia naują liberalią orientaciją į vakarietišką „socialinę inžineriją“. Pirmojo tipo retorikos dominavimas gali atverti duris buvusiai sukarintai visuomenės valdymo formai, o antrojo tipo retorikos dominavimas galėtų būti įvertintas kaip ketinimas pasirinkti vakarietišką socialinės kontrolės modelį.

Pagal šio tyrimo hipotezę, politikų kalbos gali būti įvertintos kaip orientuotos į „kovos“ retoriką arba į „kontrolės“ retoriką, apskaičiavus ir palyginus frazių su žodžiais „kontrolė“, „kova“, „nusikaltimas“ bei su jais susijusių žodžių pavartojimo dažnumą. Jei tekste dažniau vartojamos frazės, susijusios su žodžiu „kontrolė“, toks tekstas turi būti priskirtas prie „kontrolės“ retorikos, priešingu atveju tekstas priklausytų „kovos“ retorikai.

⁴ Lietuvos Respublikos Seimo ketvirtoji sesija, nr. 133, 136, 155. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 1994.

Tyrimams buvo panaudotos elektroninės Seimo posėdžių, įvykusių gegužės 18 ir 26 dienomis, stenogramos, taip pat birželio 17 dienos Seimo rezoliucijos teksto versija. Vizualinė analizė parodė, kad turima medžiaga yra nevienarūšė. Ją sudaro mažiausiai trijų rūšių tekstai. Pirmieji – tai tekstai aukštesniųjų pareigūnų, kurie kaip vykdomosios ir teisinės valdžios atstovai (Prezidentas, vidaus reikalų ir teisingumo ministrai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir generalinis prokuroras) Seimo buvo paprašyti pateikti ataskaitas apie savo institucijų veiklą, susijusią su nusikalstamumo problemomis. Jų kalbos buvo pasakytos per pirmąjį posėdį gegužės 18 dieną. Antrojo tipo pranešimus padarė Seimo nariai, kurie pirmajame posėdyje buvo klausytojai (keletas iš jų kalbėtojams pateikė klausimų), o antrajame – kalbėtojai. Trečiasis tekstas yra gana anonimiškas, nes jis pateiktas kaip Seimo rezoliucija, remiama valdančiosios Seimo daugumos (Demokratinės darbo partijos).

Kadangi vykdomoji ir teisminė valdžios institucijos yra didžiąja dalimi palaikomos valdančiosios Seimo daugumos, šio tyrimo metu neieškota skirtumų tarp šių institucijų atstovų retorikos. Vykdomoji ir teisminė valdžios yra traktuojamos kaip vienas blokas, turintis bendrą oficialų požiūrį į nusikalstamumą ir realizuojantis jį konkrečioje veikloje. Seimo narių pranešimai, priešingai, negali būti laikomi vienos politinės pozicijos išraiška, nes jie sudaro mažiausiai tris grupes: valdančioji dauguma (valdančiosios daugumos frakcija ir jos šalininkai), kairiųjų–centristų opozicija (Socialdemokratų frakcija ir Centro partijos nariai) ir dešinioji opozicija (Sąjūdžio, Laisvės, Piliečių chartijos frakcija bei mažų dešiniųjų partijų nariai).

Šie politinio vaidmens ir pozicijų (pareigų) skirtumai ir lėmė medžiagos sugrupavimą į penkias grupes:

- vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų atstovų tekstai (T_{ej});
- Seimo narių, priklausančių valdančiajai daugumai, tekstai (T_{pro});
- Seimo narių, priklausančių kairiųjų–centristų opozicijai, tekstai (T_{ico});
- Seimo narių, priklausančių dešiniajai opozicijai, tekstai (T_{ro});
- Seimo rezoliucijos tekstas (T_{re}).

Tekstų priklausomybės „kovos“ arba „kontrolės“ retorikai įvertinti bei tam tikrų žodžių pasikartojimo dažnumui apskaičiuoti naudoju programą HAMLET (Beta versija).⁵

⁵ Šio straipsnio autorius dėkingas *Hamlet* programos kūrėjui dr. Alanui Brierui (Department of Politics, University of Southampton, Highfield, Southampton SO17 1BJ UK), kuris maloniai leido naudotis šia programa.

3. SKAIČIAVIMAI IR REZULTATAI

Kaip jau buvo minėta, šiame darbe nagrinėjami terminai „nusikaltimas“ („nusikalstamumas“)⁶, „kontrolė“ ir „kova“, taip pat su jais susiję žodžiai, kuriems priklauso:

- žodžiai, turintys tą pačią šaknį;
- sinonimai;
- žodžiai, artimai susiję su šiais trimis žodžiais.

Pirminė visų penkių tekstų analizė buvo atlikta naudojant programą KWIC. Buvo sudarytos penkios žodžių, susijusių su žodžiais „nusikaltimas“, „kontrolė“ ir „kova“, grupės (žodynėliai).

1. (T_{ej})

Žodžiai: gauja (gauj*⁷), kontrolė (kontrol*), korupcija (korupc*), kova (kov*), nusikaltimas (nusikal*), organizavimas (organizavima*), padėtis (padet*). „Sinonimai“⁸: kontrolė – prevencija (prevenc*), korupcija – kontrabanda (kontraban*), nusikaltimas – blogis (blog*), organizavimas – darbas (darb*) ir sistema (sistem*), padėtis – procesas (proces*) ir situacija (situac*).

2. (T_{pro})

Žodžiai: kontrolė – (kontrol*), korupcija (korupc*), kova (kov*), mafija (mafij*), nusikaltimas (nusikal*), padėtis (padet*). „Sinonimai“: kontrolė – nekontroliuojama (nekontr*), kova – nekojojama (nekov*), nusikaltimas – reiškinys (reiskin*), padėtis – situacija (situac*) ir struktūra (strukt*).

3. (T_{ico})

Žodžiai: kontrolė (kontrol*), korupcija (korupc*), kova (kov*), mafija (mafij*), nusikaltimas (nusikal*), padėtis (padet*). „Sinonimai“: kontrolė – nekontroliuojama (nekontr*), kova – nekojojama (nekov*), nusikaltimas – jų (ju*) ir reiškinys (reiskin*), padėtis – situacija (situac*) ir struktūra (strukt*).

4. (T_{ro})

Taip pat, kaip ir (T_{pro}).

⁶ Griežtai kalbant, terminai „nusikaltimas“ ir „nusikalstamumas“ skiriasi tiek semantiškai, tiek pragmatiškai. Apie jų vartojimo ypatumus kriminologiniame diskurse žr. J. Bluvštein, A. Dobrynin, *Osnovaniya kriminologii*, Minsk: Universitetskoe, 1990.

⁷ Asteriksu (*) fiksuojama šakninė termino dalis.

⁸ T.y. antros ir trečios grupių objektai.

5. (T_{re})

Žodžiai: kontrolė (kontrol*), korupcija (korupc*), kova (kov*), nusikaltimas (nusikal*). „Sinonimai“: kontrolė – prevencija (prevenc*), korupcija – alkoholis (alkoh*), nusikaltimas – juo (juo*).

Pasiremiant šių žodžių grupėmis, buvo apskaičiuotas žodžių „nusikaltimas“, „kontrolė“ ir „kova“ vartojimo dažnumas analizuojamuose tekstuose. Skaičiuojant pagrindiniu vienetu buvo laikomas sakinys, atskirtas nuo kitų sakinių tašku „.“.

Svarbiausi skaičiavimų rezultatai yra šie⁹:

(T_{ej})

Kombinacijos „nusikaltimas–kontrolė“ dažnumas šiuose tekstuose yra 15; kombinacijos „nusikaltimas–kova“ – 16. Tačiau žodžio „kontrolė“ kombinacijos su kitais susijusiais žodžiais – „nusikaltimas“, „organizacija“ ir „situacija“ – sutinkamos dažniau – 32, o žodžio „kova“ kombinacijų su „nusikaltimu“, „gauja“, „organizacija“ ir „situacija“ dažnumas yra tik 23.

Remdamiesi šiais rezultatais, šią tekstų grupę galėtume įvertinti kaip orientuotą labiau į „kontrolės“ nei į „kovos“ retoriką.

(T_{pro})

Kombinacijos „nusikaltimas–kontrolė“ dažnumas šiuose tekstuose yra 2, kombinacijos „nusikaltimas–kova“ – 11. Žodžio „kontrolė“ kombinacijos su kitais susijusiais žodžiais – „nusikaltimas“ ir „padėtis“ – dažnumas yra 5, o „kovos“ kombinacijų su „nusikaltimu“, „mafija“ ir „padėtis“ – 16.

Šiuo atveju tekstų grupė turėtų būti vertinama kaip orientuota į „kovos“ retoriką.

(T_{lco})

Kombinacijos „nusikaltimas–kontrolė“ dažnumas šiuose tekstuose yra 3; kombinacijų „nusikaltimas–kova“ – 13. Čia nerasta kitokių kombinacijų su žodžiu „kontrolė“. Žodžio „kova“ kombinacijų su žodžiais „nusikaltimas“, „mafija“, „korupcija“ ir „padėtis“ dažnumas yra 28, o žodžio „kova“ kombinacijų su „nusikaltimu“, „mafija“ ir „padėtimi“ – 16.

Kaip ir ankstesniu atveju, ši grupė turėtų būti laikoma orientuota į „kovos“ retoriką.

⁹ Taip pat žr. Appendix I–V.

(T_{ro})

Kombinacijos „nusikaltimas–kontrolė“ dažnumas šiuose tekstuose yra 3, kombinacijos „nusikaltimas–kova“ – 30. „Kontrolės“ kombinacijų su „nusikaltimu“, „mafija“ ir „padėtimi“ dažnumas yra 6, o „kovos“ kombinacijų su „nusikaltimu“, „korupcija“, „mafija“ ir „padėtimi“ – 41.

Skirtumas tarp dviejų retorikos tipų nagrinėjamuose tekstuose gali būti net dar ryškesnis, jei atkreipsime dėmesį į tai, kad frazė su žodžiu „kontrolė“ mažiausiai du kartus buvo pavartota neigiama prasme, kaip bandymas „kontroliuoti tai, kas nėra kontrolės objektas“.

Ši tekstų grupė taip pat vertinama kaip orientuota į „kovos“ retoriką.

(T_{re})

Šiame trumpame tekste kombinacijos „nusikaltimas–kontrolė“ dažnumas yra 1, o kombinacijos „nusikaltimas–kova“ – 6. Žodžio „kontrolė“ kombinacijų su „nusikaltimu“ ir „korupcija“ dažnumas yra 2, o „kovos“ kombinacijų su „nusikaltimu“ ir „korupcija“ – 6.

Kaip ir ankstesniais atvejais, šis tekstas vertinamas kaip orientuotas į „kovos“ retoriką.

Be šių rezultatų, „kontrolės“ ir „kovos“ retorikų vartojimo palyginimui naudinga būtų panaudoti ir standartizuotą bendrą dažnumų parametą (*corresponding standardized joint frequencies parameter*):

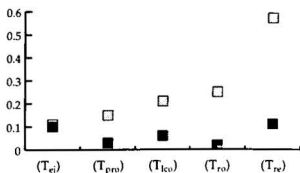
$S_{ij} = F_{ij} / (F_i + F_j + F_{ij})$, kur

F_i – individualių žodžių dažnumas,

F_{ij} – bendras visų galimų žodinių porų dažnumas.

Rezultatai pateikti diagramoje:

	(T_{ej})	(T_{pro})	(T_{ico})	(T_{ro})	(T_{re})
„nusikaltimas–kontrolė“	0,10	0,03	0,06	0,02	0,11
„nusikaltimas–kova“	0,11	0,15	0,21	0,25	0,57

3 diagrama. Standartizuoto bendro dažnumų parametro pasiskirstymas penkiose tekstų grupėse.

Kiti papildomi rezultatai pateikti grafiškai.¹⁰ Jie gauti multidimensinio matavimo programos MINISSA ir kitos programos – DISPLAY – dėka (abidvi yra HAMLETO programiniai blokai) ir rodo pseudo erdvinį minėtų terminų dažnumo pasiskirstymą nagrinėjamuose tekstuose.

IŠVADOS IR NAUJI KLAUSIMAI

Peržvelgus tyrimo rezultatus, nesunku pastebėti didelį skirtumą tarp vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų atstovų retorikos bei retorikos, kurią pateikia įstatymų leidžiamosios valdžios atstovai. Pirmoji yra artimesnė vakarietiško stiliaus „kontrolės“ retorikai, tuo tarpu antroji primena pasenusias buvusios sovietinės propagandos klišes. Turint omenyje, kad vykdomoji ir teisminė valdžios Lietuvos visuomenėje vaidina svarbesnę vaidmenį nei įstatymų leidimo valdžia, galima teigti, kad bent jau Lietuvos politinis elitas labiau orientuojasi į demokratinį baudžiamosios politikos modelį negu į senojo modelio atkūrimą. Tačiau šios išvados negalima laikyti galutiniu realios padėties apibūdinimu.

Pirma. Nors bendruoju, instituciniu, požiūriu vykdomosios ir teisminės valdžios atstovų tekstai buvo interpretuojami kaip priklausantys tai pačiai grupei, tačiau kiekvieno atstovo tekstą panagrinėję atskirai pamatytume, kad jie daug kuo skiriasi. Šiuo požiūriu vidaus reikalų ministro „kontrolės“ retorika smarkiai išsiskiria iš kitų tekstų, orientuotų labiau į „kovos“ retoriką.

Antra. Nors apskritai Seimo narių retoriką galima laikyti sovietinio stiliaus „kovos“ retorika, nereikia pamiršti, kad šio tipo retorika dažnai vartojama politinėje kovoje Vakarų valstybėse. Amerikos konservatyvioji retorika (*fighting crime, combating crime*) yra tik vienas iš daugelio pavyzdžių. Netiesiogiai šį politinės kovos aspektą galima surasti ir Lietuvos parlamente, atidžiau panagrinėjus atskirų Seimo frakcijų grupių kalbas. Jei valdančiosios partijos atstovai savo dėmesį daugiausia sutelkia į abstrakčią frazę „kova su nusikalstamumu“, jų oponentai stengiasi kovos retoriką susieti arba su „mafija“ (kairieji-centristai), arba su „korupcija“ (dešinieji).¹¹ Nesunku suprasti, kad

¹⁰ Appendix VI–X.

¹¹ Žr. Appendix II ir VII, III ir VIII, IV ir IX.

tokia retorika buvo pasirinkta su intencija apkaltinti savo politinius priešus iš valdančiosios daugumos stovyklos, ir „kova“ čia vartojama kaip priemonė sustiprinti kaltinimus valdančiajai partijai dėl korupcijos ir ryšių su mafijos struktūromis.

Trečia. Neatsakyta į klausimą dėl Seimo įtakos realiai baudžiamajai politikai Lietuvoje. Formaliai, pagal Lietuvos Konstituciją, Seimas turi pakankamai priemonių keisti vyriausybės politiką ir daryti netiesioginę įtaką teisminėms institucijoms. Jei šiandien vyriausybės „nusikalstamumo kontrolės“ politika yra įtakingesnė nei Seimo „kovos su nusikalstamumu“ retorika, tai nereiškia, kad tokia padėtis truks amžinai. Šiandieninė potenciali „kovos“ retorikos grėsmė rytoj gali pavirsti į realią sukarintą baudžiamosios politikos grėsmę. Įdomu pastebėti, kad 1996 metų Lietuvos Respublikos vyriausybės programos variantas skiriasi nuo ankstesniojo, 1994 metų, varianto tuo, kad jau siūlo ne tik *kontroliuoti*, bet ir *kovoti* su nusikalstamumu.

Visos šios nusikaltimų retorikos politiniame diskurse problemos turi būti kruopščiai išnagrinėtos. Taip pat turėtų būti atlikta ir masinių informacijos priemonių bei specialistų (teisininkų, kriminologų, policijos pareigūnų ir t.t.) įtakos nusikaltimų retorikai analizė, be kurios atliktoji analizė negali būti laikoma išsami. Be to, kalbant apie baudžiamąją politiką negalima pamiršti ir bausmių politikos svarbos visuomenės vystymuisi. Tačiau galima tikėtis, kad pateikti rezultatai bent kiek nušvies dabartinės Lietuvos baudžiamosios politikos formavimosi tendencijas ir kartu su kitais tyrimais padės įvertinti Lietuvos visuomenės demokratizacijos perspektyvas.

